

Udružene žene
Banja Luka

Ka socijalnoj koheziji

Pravna analiza uključenosti žrtava rodnozasnovanog nasilja

Nina Karađinović
9/30/2011

Izveštaj je izrađen u sklopu projekta "Ka socijalnoj koheziji – uticaj na politike socijalnog uključivanja za višestruko marginalizovane grupe žena i žrtve nasilja" koji finansira Evropska unija.

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Udruženih žena i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije

SADRŽAJ

Ka socijalnoj koheziji - uvod i metodologija	3
Ključni nalazi.....	4
1. Porodični odnosi.....	5
Porodični zakon FBiH i RS.....	5
2. Socijalna zaštita, zaštita civilnih žrtava rata, zaštita djece i porodica sa djecom	7
Zakoni o socijalnoj zaštiti FBiH i RS	7
Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS	7
Zakon o fondu stanovanja RS.....	8
Zakon o dječijoj zaštiti RS.....	8
Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja u RS	8
Odluka o formiranju Savjeta za djecu RS.....	8
3. Zdravstvena zaštita	9
Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH.....	9
Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH	9
Zakon o zdravstvenom osiguranju RS	10
Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS	10
Zakon o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina u RS.....	10
Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima u RS	11
Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće RS.....	11
4. Obrazovanje	12
Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini	12
Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH	13
Strateški pravci predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH	13
Sporazum o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama.....	14
Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS	14
Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH.....	15
Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS.....	15
Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS.....	15
Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju BiH	16
Strategija razvoja srednjeg stručnog obrazovanja	16
Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH	16
Zakon o visokom obrazovanju RS.....	16
Zakon o omladinskom organizovanju RS.....	17
5. Zapošljavanje.....	18

Zakon o radu FBiH i RS	18
Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH.....	18
Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja	19
Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS.....	19
Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS.....	19
Strategija zapošljavanja FBiH	20
Strategija zapošljavanja RS.....	21
Strategija zapošljavanja BiH	21
Strategija razvoja BiH	22
Strategija socijalnog uključivanja	22
Zakon o obrazovanju odraslih RS	25
Zakonom o zapošljavanju stranih državljana RS	25
6. Suzbijanje nasilja i pristup pravdi.....	26
Zakon o ravnopravnosti spolova BiH.....	26
Zakon o zabrani diskriminacije BiH	26
Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH.....	27
Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS	27
Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za FBiH.....	27
Strategija za borbu protiv nasilja u porodici RS.....	29
Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici BiH	29
Gender akcioni plan BiH.....	30
Protokol o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici u Zeničko-dobojskom kantonu	32
Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH	32
Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delikvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima u FBiH i Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu RS.....	32
Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom	32
Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH.....	33
Krivični zakoni BiH, FBiH i RS	34
Zakon o opštem upravnom postupku RS	37
Prijedlog okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći BiH.....	37
Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći RS.....	37
Zakon o ombudsmanu za djecu RS.....	38
Zakon o inspekcijama RS	38
Mapa uključenosti žrtava nasilja u zakonodavni i strateški okvir BiH, FBiH i RS	39
Izvori.....	44

KA SOCIJALNOJ KOHEZIJI - UVOD I METODOLOGIJA

Radi identificiranja formalnih uslova za socijalnu uključenost žena žrtava nasilja i drugih marginaliziranih kategorija u kontekstu nasilja, a prvenstveno djece, izvršena je analiza niza zakonskih i strateških akata BiH, FBiH i RS u oblasti porodičnih odnosa, socijalne zaštite, stambenog zbrinjavanja, zaštite djece, zdravstvene zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, sprečavanja nasilja, zabrane diskriminacije, te dostupne pravde za žrtve nasilja i diskriminacije. Izvršen je pregled ukupno 72 zakonska, podzakonska i strateška akta u ovim oblastima, a analiza ovih akata je rezultirala mapiranjem zakonskih odredbi koji omogućavaju socijalnu uključenost žrtava nasilja, žena i djece, na direktan ili indirektan način. Tabela koja je u prilogu ovog dokumenta označava koji zakoni i strategije sadrže relevantne odredbe, oni koje se širim tumačenjem mogu smatrati inkluzivnim, te oni koji ne uopšte ne sadrže odredbe o inkluziji. Detaljniji pregled zakona koji sadrže inkluzivne elemente u odnosu na žrtve nasilja dat je u tekstu.

Analiza je podijeljena u šest zasebnih segmenata, prema aspektu društvene uključenosti.

- 1. Porodični odnosi**
- 2. Socijalna zaštita, zaštita civilnih žrtava rata, zaštita djece i porodica sa djecom**
- 3. Zdravstvena zaštita**
- 4. Obrazovanje**
- 5. Zapošljavanje i obrazovanje odraslih**
- 6. Suzbijanje nasilja i pristup pravdi**

KLJUČNI NALAZI

- *Zakoni porodičnim odnosima omogućavaju inkluziju i zaštitu žrtava nasilja, izdržavanje i pristup pravdi*
- *Zakoni o socijalnoj zaštiti omogućavaju inkluziju civilnih žrtava rata, ali ne i drugih kategorija žrtava rodnozasnovanog nasilja i djece*
- *Zakoni o zdravstvenoj zaštiti i osiguranju ne identificiraju žrtve nasilja kao posebnu isključenu skupinu, ali osiguravaju sveobuhvatan pristup zdravstvenoj zaštiti*
- *Zakoni i strateški akti o obrazovanju, sa određenim izuzecima, ne identificiraju žrtve nasilja kao posebnu isključenu skupinu, ali se zasnivaju na opštim principima nediskriminacije i poštivanja ljudskih prava*
- *Zakoni i strateški akti o zapošljavanju, sa određenim izuzecima, ne identificiraju žrtve nasilja kao posebnu isključenu skupinu, ali se zasnivaju na opštim principima nediskriminacije i poštivanja ljudskih prava, te izdvajaju nezaposlene i neaktivne žene kao posebnu ciljnu skupinu*
- *Zakoni o zabrani diskriminacije i jednakopravnosti spolova, nasilju u porodici, te strateški akti protiv nasilja u porodici, nasilja nad djecom sadrže direktne odredbe koje se tiču inkluzije žrtava nasilja*
- *Krivični zakoni omogućavaju dostupnost pravde žrtvama nasilja kroz krivični postupak*
- *Zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći, međutim, ne tretiraju sve žrtve rodnozasnovanog nasilja kao posebne kategorije*

1. PORODIČNI ODNOSI

PORODIČNI ZAKON FBiH I RS

Prema porodičnim zakonima FBiH i RS, obaveza je države, odnosno entiteta u BiH, da "osigura zaštitu porodice i djece" (čl. 2 Porodičnog zakona FBiH), odnosno "obezbjeduje posebnu zaštitu porodici, majci i djetetu" (čl. 3 Porodičnog zakona RS). Zakonska odredba Porodičnog zakona FBiH zabranjuje nasilničko ponašanje u porodici i među članovima porodice u skladu sa članom 4. Zakona o ravnopravnosti spolova. Zakon također reguliše prava djece, između ostalog pravo djece na zaštitu od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja (čl. 127), te roditeljsko staranje u najboljem interesu djeteta (čl. 129). Predviđene su i odredbe koje mogu biti primjenjene u interesu zaštite djeteta u smislu zabrane približavanja roditelja (čl. 145), što se može odnositi i na djecu žrtve nasilja u porodici. Također je predviđeno povjeravanje djeteta staratelju ili ustanovi, gdje organ starateljstva ima ključnu ulogu u upozoravanju na propuste i pružanju pomoći roditeljima (čl. 151), ali i poduzimanju mjera zaštite po saznanju ili obavještenju o povredi djetetovih prava, a naročito o nasilju, zlostavljanju, spolnim zloupotrebama i zanemarivanju djeteta (čl. 150). Slične odredbe su sadržane u članu 97. Porodičnog zakona RS. Oba zakona predviđaju mogućnost oduzimanja roditeljskog prava i dužnosti u slučaju zlostavljanja ili zanemarivanja djeteta (čl. 106 Porodičnog zakona RS i čl. 153 i 154 Porodičnog zakona FBiH).

Porodični zakoni također sadrže odredbe o izdržavanju. Ove odredbe mogu biti primjenjive na žene žrtve nasilja (kao bračnih i vanbračnih partnera) u slučaju razvoda ili poništenja braka (čl. 225 Porodičnog zakona FBiH i čl. 242 Porodičnog zakona RS), između ostalog. U tom kontekstu, sud će odrediti izdržavanje osobe koja zahtijeva izdržavanje uzimajući u obzir "njeno imovno stanje, sposobnost za rad, mogućnost zaposlenja, zdravstveno stanje i druge okolnosti od kojih zavisi ocjena njenih potreba" (čl. 235 Porodičnog zakona FBiH i čl. 253 Porodičnog zakona RS). Imajući u vidu višestruku marginalizaciju žrtava nasilja, ova odredba formalno stvara uslove za ciljan i holistički pristup žrtvi nasilja. U smislu izdržavanja djeteta, organ starateljstva će i bez zahtjeva roditelja za izvršenje odluke o izdržavanju podnijeti sudu prijedlog za izvršenje (čl. 239 Porodičnog zakona FBiH i čl. 256 Porodičnog zakona RS) i izricanje mjera osiguranja radi izdržavanja (čl. 266 Porodičnog zakona RS, čl. 373 Porodičnog zakona FBiH), a radi zaštite interesa djeteta.

Prema Porodičnom zakonu FBiH, postupak pred sudom u predmetima koji se uređuju ovim zakonom mogu biti hitni, gdje će sud "uvijek obraćati naročitu pažnju na potrebu hitnog rješavanja spora radi zaštite interesa djeteta" (čl. 268), te po službenoj dužnosti "naročito paziti da se zaštite prava i interesi djece i drugih osoba koje nisu sposobne same brinuti se o sebi i o svojim pravima i interesima" (čl. 269). Pored toga, bračni sporovi i sporovi između

roditelja i djece se rješavaju posebnim parničnim postupcima koji se poduzimaju hitno (čl. 272). Prema zakonu RS, porodica i njeni članovi uživaju sudsku zaštitu (čl. 13), a poslove pružanja pravne pomoći obavljaju opštinski organi socijalne zaštite ili organi starateljstva. Prema ovom zakonu, svi organi i fizička lica su dužna obavijestiti organ starateljstva o kršenju prava djeteta, naročito nasilju, zlostavljanju, polnim zloupotrebama i zlostavljanju djeteta (čl. 13).

Postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici je poseban postupak prema Porodičnom zakonu FBiH, a zaštitu su dužni pružiti policija, organ starateljstva i sud za prekršaje (čl. 380). Ovaj postupak je hitan i uredit će se posebnim zakonom Federacije (čl. 382).

Može se zaključiti da odredbe Porodičnog zakona FBiH formalno zabranjuju nasilničko ponašanje u porodici, te osiguravaju zaštitu od nasilja određenim postupcima. U tom smislu, žrtvama nasilja je omogućen pristup pravdi samostalno, putem organa starateljstva, suda, osoba ovlaštenih za posredovanje. Međutim, odredbe za osiguranje drugih aspekata uključenosti nisu sadržane u ovom zakonu.

2. SOCIJALNA ZAŠTITA, ZAŠTITA CIVILNIH ŽRTAVA RATA, ZAŠTITA DJECE I PORODICA SA DJECOM

ZAKONI O SOCIJALNOJ ZAŠTITI FBiH I RS

Zakoni o socijalnoj zaštiti u FBiH i RS općenito regulišu prava socijalne zaštite i ustanove socijalne zaštite koje osiguravaju ova prava za posebno definirane kategorije stanovništva. U FBiH zakonski predviđeni korisnici socijalne zaštite su, između ostalih, i djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, lica sa društveno negativnim ponašanjem (ovo može biti relevantno, ako su ona prethodno bila žrtve nasilja), (čl. 12 Zakona). Ove osobe mogu steći pravo na materijalnu pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanovu socijalne zaštite, usluge socijalnog i drugog stručnog rada, te kućnu njegu i pomoć u kući (čl. 19 FBiH i čl. 20 RS). Međutim, prema zakonima o socijalnoj zaštiti RS i FBiH, žrtve nasilja nisu korisnici socijalne zaštite, ali jesu maloljetnici čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, što može potencijalno obuhvatiti jedan dio žrtava nasilja ili osoba izloženih nasilju. Prema čl. 37 Zakona RS, ove kategorije, kao i trudnice i samohrane majke sa djecom do devet mjeseci mogu biti zbrinuti u drugim porodicama ili ustanovama socijalne zaštite. Potrebno je napomenuti da među korisnike socijalne zaštite, prema Zakonu Tuzlanskog kantona spadaju i lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici (čl. 3 Zakona TK).

Prema federalnom Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom, civilne žrtve rata i porodice sa djecom predstavljaju posebne kategorije korisnika socijalne zaštite, te im po ovim zakonima pripadaju određena prava socijalne zaštite. Tako civilne žrtve rata, među kojima i žrtve silovanja u ratu, imaju pravo na materijalnu pomoć, ortopedska pomagala, porodičnu invalidninu, dodatak za djecu, ali i osposobljavanje za rad i prioritetno zapošljavanje (čl. 58 Zakona FBiH). Porodice sa djecom u stanju socijalne potrebe imaju pravo na naknade i finansiranje školovanja (čl. 89 Zakona FBiH).

ZAKON O ZAŠTITI CIVILNIH ŽRTAVA RATA RS

Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS definiše civilnu žrtvu rata kao, između ostalog lice kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma zlostavljanjem, silovanjem, odnosno lišavanjem slobode (zatvor, koncentracioni logor, internacija, prinudni rad), čime su uključene i žene i djeca žrtve nasilja. Prema ovom zakonu, žrtve i njihove porodice imaju pravo na civilnu invalidninu, odnosno porodičnu invalidninu; dodatak za njegu i pomoć drugog lica; dodatak za člana porodice nesposobnog za rad; dodatnu novčanu pomoć; dodatak za samohranost; zdravstvenu zaštitu; profesionalnu rehabilitaciju.

ZAKON O FONDU STANOVANJA RS

Civilni invalidi rata u RS, prema Zakonu o fondu stanovanja RS, imaju pravo na davanje kredita za prioritetno zadovoljavanje stambenih potreba.

ZAKON O DJEČIJOJ ZAŠTITI RS

U Republici Srpskoj je Zakonom o dječijoj zaštiti regulisan niz prava u oblasti dječije zaštite, koja uključuju materijalnu pomoć i finansiranje školovanja i rekreacije (čl. 10) iz Fonda dječije zaštite (čl. 70). Žrtve nasilja nisu definirane kao posebna kategorija korisnika ove zaštite.

STRATEGIJA UNAPREĐENJA SOCIJALNE ZAŠTITE DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA U RS

Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja u RS posebno izdvaja rizik od gubitka roditeljskog staranja kao "narušen odnos roditelja prema djetetu ili djeci, nastao kao plod uticaja različitih negativnih unutarporodičnih ili vanjskih faktora" gdje se kao uzroci navode poremećeni partnerski odnosi, porodično nasilje, bolesti zavisnosti, itd., zbog čega se preporučuju preventivne aktivnosti organa starateljstva te konkretne mjere: edukacija mladih bračnih parova, saradnja svih relevantnih institucija (obrazovnih, socijalnih, zdravstvenih i institucija unutrašnjih poslova) na otkrivanju djece koja su pod rizikom gubitka roditeljskog staranja, proširenje mreže institucija koje pružaju podršku porodicama sa djecom, finansijska i savjetodavna potpora porodicama sa djecom, senzibilizacija javnosti o ovoj vrsti rizika. Posebne mjere su također predviđene i za unaprjeđenje oblasti hraniteljstva, starateljstva, usvojenja, te institucionalnog zbrinjavanja.

ODLUKA O FORMIRANJU SAVJETA ZA DJECU RS

U RS je uspostavljen Savjet za djecu koji ima za cilj promociju i zaštitu prava djeteta, te izvještavanje organa vlasti o stanju prava djeteta i predlaganje politika za poboljšanje ovih prava, između ostalog. Djeca žrtve nasilja nisu izdvojena kao posebna kategorija.

3. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

ZAKON O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI FBiH

Prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti FBiH, mjere zdravstvene zaštite uključuju, između ostalog, provođenje zdravstvenog odgoja i prosvjećivanja sa svrhom podizanja duševne i tjelesne sposobnosti građana; mjere protiv pušenja, alkoholizma i narkomanije; otkrivanje i otklanjanje uzroka oboljenja, odnosno sprječavanje i suzbijanje bolesti i povreda te njihovih posljedica; mjere i aktivnosti za sprečavanje, rano otkrivanje i suzbijanje zaraznih, hroničnih, masovnih nezaraznih i malignih bolesti, osiguravanje cjelovite (preventivne, kurativne i rehabilitacijske) zdravstvene zaštite vojnih invalida, civilnih žrtava rata, porodica šehida i porodica poginulih boraca; liječenje i rehabilitacija oboljelih, tjelesno i duševno oštećenih i povrijeđenih osoba; osiguravanje cjelovite (preventivne, kurativne, rehabilitacijske) zdravstvene zaštite djece i omladine, te zaštite žena u vezi s planiranjem porodice, trudnoćom, porođajem i materinstvom (čl. 16). Poslovi zdravstvene zaštite se dijele između primarne, specijalističko-konsultativne i bolničke zdravstvene zaštite (čl. 19), gdje primarna zdravstvena zaštita ima naročito važnu ulogu u ranom otkrivanju, sprječavanju i suzbijanju uzroka oboljevanja i povrjeđivanja (čl. 20), te upućivanje pacijenata na specijalističko-konsultativne preglede te na bolničko i drugo liječenje, te provođenje posthospitalnog postupka, a u tom kontekstu i veoma bitnu ulogu u zaštiti i tretmanu žrtava nasilja, iako se žrtve rodnozasnovanog nasilje ne definiraju kao posebna kategorija korisnika. I specifična zdravstvena zaštita radnika (čl. 23) može imati naročito značajnu ulogu u zaštiti žrtava nasilja kroz otkrivanje i upućivanje na tretman posljedica nasilja u porodici ili radnom mjestu.

Prema zakonskim odredbama, i zavod za javno zdravstvo može imati ulogu u inkluziji pitanja nasilja u šira razmatranja ovog pitanja na stručnom osnovu, jer je Federalni zavod za javno zdravstvo, između ostalog zadužen i za vršenje statističkih istraživanja iz područja zdravstva, u svrhu praćenja i ocjene zdravstvenog stanja stanovništva, te iz područja organizacije i rada zdravstvenih službi; planiranje, predlaganje i provođenje mjera za očuvanje i unapređenje zdravlja stanovništva zdravstveno-odgojnim aktivnostima, te putem sredstava javnog informiranja; vođenje javno-zdravstvenih registara; te stručnu podršku kantonalnim zavodima (čl. 81 i 82). I kantonalni zavodi imaju ulogu statističkom praćenju oblasti zdravstva u kantonu (čl. 88), te na taj način mogu doprinijeti identificiranju prevalencije i posljedica nasilja nad ženama i predlagati promjene politika radi uključenosti ovog pitanja u šira i sveobuhvatna razmatranja o zdravstvenoj zaštiti ove kategorije stanovnika. Ipak, ova mogućnost nije precizno specificirana u zakonu.

ZAKON O ZDRAVSTVENOM OSIGURANJU FBiH

Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH reguliše pitanja obaveznog zdravstvenog osiguranja, između ostalog, te prava osiguranika i članova njihovih porodica, uključujući razvedene supružnike i djecu koji su stekli pravo na izdržavanje (čl. 21). Zakon također propisuje naknadu plaće za vrijeme privremene spriječenosti za rad osiguranika (čl. 42-47), te procjenu radne sposobnosti ako bolovanje traje neprekidno ili u prekidima ukupno 12 mjeseci za istu bolest u toku dvije kalendarske godine (čl. 60), što se može odnositi i na zdravstveno osigurane žrtve nasilja u slučaju zdravstvenog tretmana zbog posljedica nasilja. Žrtve nasilja, međutim, nisu izdvojene kao posebna kategorija osiguranika u kontekstu zdravstvenog osiguranja.

ZAKON O ZDRAVSTVENOM OSIGURANJU RS

Zakon o zdravstvenom osiguranju RS predviđa istovjetne odredbe o pravu na zdravstveno osiguranje članova njihovih porodica osiguranika, uključujući razvedene supružnike i djecu koji su stekli pravo na izdržavanje (čl. 14 - 16). Prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja su zdravstvena zaštita i naknada plate za vrijeme privremene nesposobnosti za rad (čl. 19-43). Propisana je i naknada plaće za vrijeme bolovanja te ocjena radne sposobnosti ukoliko bolovanje, odnosno privremena nesposobnost za rad traje duže od godinu dana.

ZAKON O ZAŠTITI LICA SA MENTALNIM POREMEĆAJIMA RS

Zakonom o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS propisuje se zaštita i tretman osoba sa mentalnim poremećajima. U smislu inkluzije, nalaže se uključivanje lica sa mentalnim poremećajima u edukacione ili druge programe sa ciljem promocije mentalnog zdravlja, koji su posebno programirani i sprovode se u zakonom određenoj ustanovi (čl. 2), gdje su lica sa mentalnim poremećajem između ostalog i lica koja primaju mentalno-zdravstvenu zaštitu zbog mentalnog poremećaja (bolesti), nedovoljnog mentalnog razvoja, lice zavisno od psihoaktivnih supstanci (alkohol, droga), lice sa drugim mentalnim poremećajima (čl. 3). Licima sa mentalnim poremećajima se garantira jednakost i zaštita "od nasilja po osnovu pola, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja u smislu odredbi Zakona o ravnopravnosti polova u BiH" (čl. 5).

ZAKON O ZABRANI PRODAJE I UPOTREBE DUVANSKIH PROIZVODA LICIMA MLAĐIM OD 18 GODINA U RS

Zakonom o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina koji je na snazi u RS zabranjuje se prodaja i upotreba duvanskih proizvoda ovih licima, ali se i obrazovnim institucijama nalaže da na vidno mjesto postave postere, koji sadrže tekst ili slike ili druge vizuelne grafikone koji ukazuju da je upotreba duvana i duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina zabranjena i obilježje o štetnosti duvana za zdravlje, kao i da uključe temu "rizici upotrebe duvana za zdravlje" u svoje programe za osnovne i srednje škole tako da se o ovoj temi predaje i razgovara najmanje jednom mjesečno u toku redovne nastave.

Prema zakonu, "predavači, profesori, sportski treneri i ostalo osoblje koje, prema svojoj profesiji, radi sa maloljetnicima obavezni su prijaviti svako kršenje člana 3. i člana 4. ovlaštenom inspektoru" (čl. 12).

ZAKON O ZABRANI PUŠENJA DUVANSKIH PROIZVODA NA JAVNIM MJESTIMA U RS

Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima u RS ima za cilj zaštitu nepušača i rizičnih grupa kao što su maloljetna lica, trudnice i starije osobe od pasivnog pušenja, te se utvrđuje zabrana pušenja duvana i duvanskih proizvoda na javnim mjestima (čl. 1), koja uključuje vaspitno-obrazovne ustanove, ustanove za smještaj i boravak učenika i studenata, zdravstvene ustanove, državne, administrativne, pravosudne ustanove, kulturne ustanove, prehrambene ustanove, između ostalih (čl. 2).

ZAKON O USLOVIMA I POSTUPKU ZA PREKID TRUDNOĆE RS

Prema Zakonu o uslovima i postupku za prekid trudnoće RS, prekid trudnoće može se izvršiti do navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće, a izuzetno se može izvršiti i poslije navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće kada je do začeća došlo izvršenjem krivičnog djela, između ostalog, upućujući na kategoriju žrtava nasilja.

4. OBRAZOVANJE

STRATEŠKI PRAVCI RAZVOJA OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sadrže, u oblasti razvoja obrazovnog sektora, i prevenciju socijalnog isključivanja među djecom i mladim, te proširivanje prilika za obrazovanje i obuku odraslih. U oblasti jednakosti pristupa i pravičnosti u obrazovanju, predviđene su mjere za inkluziju, ali žrtve nasilja nisu izdvojene kao posebna grupa. Međutim, mladi koji prekidaju formalno školovanje, zbog svoje osjetljivosti predstavljaju posebnu ciljnu grupu prema kojoj su usmjerene posebne aktivnosti, na primjer:

- Uspostaviti evidencija i praćenje broja učenika/studenata koji napuštaju formalno obrazovanje, i posebno ženske populacije u dijelovima zemlje gdje je taj problem izražen;
- Provoditi stalni i različiti oblici savjetovanja i usmjeravanja učenika tokom školovanja;
- Podsticati fleksibilnost srednjeg obrazovanja razvijanjem prelaznih programa kako bi se omogućio prijelaz iz stručnih škola u gimnaziju i obrnuto, upis u visoko obrazovanje, posebno na univerzitet, nakon završene srednje stručne škole;
- U saradnji sa socijalnim i drugim partnerima razvijat će se sistem praćenja i individualnog savjetovanja za sve one koji se nisu upisali u srednju školu;
- Podsticati nastavak školovanja nakon završetka srednje stručne škole i razvijati visoko obrazovanje u profesionalnom području;
- Uvođenjem eksterne mature objektivizirat će se pristup visokom obrazovanju;
- U saradnji sa privrednim i drugim partnerima nastojat će se osigurati stipendije i krediti za učenike i studente sa slabijim materijalnim stanjem;
- Vodit će se računa o osiguranju jednakih mogućnosti pristupa obrazovanju u različitim dijelovima zemlje (dostupnost škole, finansijska jednakost u obrazovanju, odgovarajuća infrastruktura, kvalificirani nastavnici i dr.).

U oblasti obuke odraslih, identificirane ciljne grupe su: odrasli bez završene osnovne škole ili srednje škole, odrasli sa završenom srednjom školom koja ne odgovara potrebama tržišta rada, osobe sa posebnim potrebama, Romi, povratnici, kao i oni koji žele napredovati u radu i zanimanju, usavršavati poduzetnička i menadžerska znanja i dr. Iako nisu definirane kao posebna ciljna grupa, žrtve nasilje mogu biti obuhvaćene kao dio pomenutih prioriternih skupina. U tom smislu, identificirani su ciljevi u oblasti obrazovanja odraslih:

Kratkoročni ciljevi:

- Uspostavljen registar postojećih obrazovnih institucija/davalaca obrazovnih usluga u području obrazovanja i obuke odraslih.

Srednjoročni ciljevi:

- Usvojen okvirni zakon o obrazovanju odraslih u Bosni i Hercegovini;
- Razvijeni standardi i procedure za certificiranje institucija obrazovanja i obuke odraslih;
- Razvijeni modeli obrazovanja i obuke odraslih i evaluacije ponuđenih programa;
- Usvojena strategija opismenjavanja u Bosni i Hercegovini.

Dugoročni ciljevi:

- Razvijeni kvalifikacijski okvir za obrazovanje odraslih;
- Uspostavljena mreža institucija i centara za obrazovanje, informiranje i savjetovanje odraslih;
- Smanjena nepismenost sa sadašnjih 5% na 2%.

OKVIRNI ZAKON O PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU U BIH

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH se zasniva na principu zabrane diskriminacije (čl. 6), te osiguranju najboljeg interesa djeteta (čl. 7). Osiguravaju se integracijski programi za djecu sa posebnim potrebama (čl. 12). Djeca žrtava nasilja ili djeca žrtve nasilja nisu izdvojena kao posebna kategorija kojoj bi se garantirala integracija. Ipak, u smislu finansiranja predškolskog odgoja i obrazovanja, prema članu 44. Zakona, nadležna tijela za socijalnu zaštitu su obavezna sufinansirati dio troškova za, između ostalih, djecu bez roditeljskog staranja, djecu civilnih žrtava rata, djecu nezaposlenih roditelja, djecu samohranih roditelja, djecu korisnika socijalnih primanja, dok nadležna ministarstva zdravlja osiguravaju finansiranje preventivnih programa i programa zaštite i unapređivanja zdravlja djece (čl. 45) čime se može uticati i na zaštitu žrtava nasilja i njihovu inkluziju. Djeca manjina, naročito Roma, su izdvojena kao posebna skupina, između ostalih, za finansiranje predškolskog obrazovanja i odgoja iz budžeta osnivača (čl. 46), kao i smještaj djece u predškolske ustanove za djecu iz hraniteljskih porodica (čl. 47).

STRATEŠKI PRAVCI PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U BIH

Strateški pravci predškolskog odgoja i obrazovanja imaju globalni cilj "osigurati optimalne i jednake uvjete da svako dijete, od rođenja do polaska u školu, razvija i ostvaruje sve svoje intelektualne i tjelesne sposobnosti, kao i kompetencije, kroz različite vidove kvalitetnog i profesionalno autonomnog, institucionalnog i vaninstitucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja", na principima demokratičnosti i humanističko razvojnog principa, koji se mogu smatrati relevantnim za inkluziju žrtava nasilja jer se pozivaju na "prava sve djece na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kao i pravo na odgoj i obrazovanje", te "jednaka prava za svu djecu, bez obzira na tjelesnu i psihičku razvijenost, spolnost, socijalni status, kulturni milje, i dr." Prema Smjernicama, programi predškolskog odgoja treba da budu sastavljeni od

programa za djecu, koji, između ostalog, uvažavaju posebnosti djeteta, te programa jačanja roditeljskih kompetencija. Kao korisnici programa za djecu, izdvajaju se, između ostalih, djeca manjina i djeca sa posebnim potrebama, ali ne i djeca žrtve nasilja i djece žrtava nasilja.

SPORAZUM O ZAJEDNIČKOJ JEZGRI CJELOVITIH RAZVOJNIH PROGRAMA ZA RAD U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Prema Sporazumu o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama, koji su potpisali ministar obrazovanja entiteta Republike Srpske, ministri obrazovanja svih kantona iz Federacije BiH i šef Odjela za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH, žrtve nasilja nisu izdvojeni kao posebna kategorija.

ZAKON O PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU RS

Prema Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS, obezbjeđuju se jednaka dostupnost vaspitanja i obrazovanja svakom predškolskom djetetu, te mogućnost kvalitetnog vaspitanja i obrazovanja pod jednakim uslovima u prigradskim i seoskim, odnosno socijalno i kulturno manje podsticajnim sredinama, u skladu sa dostignućima savremene pedagoške nauke (član 3.). Također, predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem obezbjeđuje se: ostvarivanje prava djece obezbjeđivanjem uslova za ravnopravnu podršku u razvoju i učenju svakog predškolskog djeteta u predškolskim ustanovama, ustanovama socijalne zaštite u kojima su trajno zbrinuta djeca predškolskog uzrasta i drugim ustanovama za djecu; podrška porodici u ostvarivanju uloge u vezi sa zaštitom, njegom, vaspitanjem, obrazovanjem i podsticanjem opšteg psihofizičkog razvoja djece, kao i podizanje pedagoške kulture roditelja u pravcu odgovornog roditeljstva; doprinos porodičnom vaspitanju i socijalne intervencije usmjerene ka manje podsticajnim uslovima u zajednici uz poštivanje najboljih dječjih interesa, između ostalog (čl. 4). Iako, žrtve nasilja nisu identificirane kao posebna kategorija u zakonu, prema članu 25., pri izradi programa predškolskih ustanova (cjeloviti razvojni programi, specijalizovani razvojni programi, interventni, kompenzacioni i rehabilitacioni programi, programi jačanja roditeljskih znanja i sposobnosti u vaspitanju djece i programi za djecu pred polazak u školu ako nisu obuhvaćeni nekim oblikom predškolskog vaspitanja i obrazovanja), "vodiće se briga o tome da programi, kao i metodologija rada, osiguravaju predškolsko vaspitanje i obrazovanje koje za posljedicu nema diskriminaciju i nejednakost polova", a predškolske ustanove će obezbijediti "efikasne mehanizme zaštite protiv diskriminacije i bilo koje vrste uznemiravanja i neće preduzimati nikakve mjere prema djetetu koje se žalilo ili svjedočilo o diskriminaciji i uznemiravanju". Prema članu 32. Zakona, "prilikom upisa u predškolsku ustanovu za djecu sa posebnim potrebama, ustanova je dužna da pokrene proceduru izrade individualizovanog vaspitno-obrazovnog programa", a djeca sa posebnim potrebama u smislu ovog zakona su: nadarena djeca, djeca sa smetnjama u psihičkom razvoju, sa tjelesnom invalidnošću, slijepi i slabovidni, gluvi i nagluvi, djeca sa smetnjama u govoru, hronično bolesna, sa teškoćama u učenju, sa

socijalnim problemima, bez roditelja, djeca koja ne poznaju jezik. U ovom smislu može se zaključiti da žrtve nasilja mogu imati pravo i na individualizirani program.

OKVIRNI ZAKON O OSNOVNOM I SREDNJEM OBRAZOVANJU BiH

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju se zasniva na načelima prava djeteta na obrazovanje, značaja dječijih prava, unapređenja poštivanja ljudskih prava i slobode kretanja (čl. 1). Jednake mogućnosti se garantiraju članom 3., koji za ciljeve obrazovanja, između ostalog, postavlja "osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge lične osobine". Prema članu 6. Zakona, "škola ima odgovornost da, u vlastitoj i u sredini u kojoj djeluje, doprinese stvaranju takve kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana, kako je to utemeljeno Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je potpisala Bosna i Hercegovina". Ovim se stvaraju formalni globalni preduslovi za zaštitu od nasilja, ali žrtve nasilja nisu posebno specificirane kao posebne ciljne grupe ovog zakona.

ZAKON O OSNOVNOM OBRAZOVANJU I VASPITANJU RS

Prema Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS, inkluzija je objašnjena kao "sveobuhvatno uključivanje lica sa smetnjama u psihofizičkom razvoju, lica sa preprekama u učenju i uopšte lica sa preprekama društvene uključenosti u vaspitno-obrazovni sistem i svakodnevni život" (član 5.), a među ciljevima obrazovanja je "cjelovit i harmoničan, individualnim potrebama, interesima i mogućnostima prilagođen razvoj intelektualnih, socijalno-emocionalnih, moralnih, radnih i fizičkih potencijala i sposobnosti djeteta do ličnog maksimuma" (čl. 7), na principu jednakosti i nediskriminacije (čl. 9).

ZAKON O SREDNJEM OBRAZOVANJU I VASPITANJU RS

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS nalaže da je "srednje obrazovanje dostupno je svima pod jednakim uslovima, u skladu sa ovim zakonom i sposobnostima pojedinca" (čl. 2), a da je jedan od ciljeva obrazovanja "poštivanje prava djece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda, te razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu" (čl. 4.). Prema članu 5. ovog Zakona, "u srednjem obrazovanju ne može se vršiti diskriminacija u pristupu obrazovanju djece na osnovu rase, boje, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu invalidnosti ili na bilo kojoj drugoj osnovi", a "škola, roditelji, učenici i jedinice lokalne samouprave promovišu i sprovode programe zajedničkog i organizovanog djelovanja i saradnje u borbi protiv zlostavljanja i zloupotrebe djece i mladih, trgovine ljudima, borbi protiv droge, alkoholizma, pušenja i drugih toksikomanija, maloljetničke delinkvencije, te svih drugih pojava koje ugrožavaju

zdravlje i život učenika" (čl. 5). Prema članu 74., "nastavnici i stručni saradnici dužni su da preduzimaju mjere zaštite prava djeteta, te da o svakom kršenju tih prava, posebno o svim oblicima nasilja nad djetetom, odmah obavijeste nadležnu socijalnu službu," a prema čl. 99 direktor ima obavezu da "preduzima mjere zaštite prava učenika, te o svakom kršenju tih prava, posebno o svim oblicima nasilja nad učenikom odmah obavještava nadležnu socijalnu službu".

OKVIRNI ZAKON O SREDNJEM STRUČNOM OBRAZOVANJU BiH

Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju nalaže da se ovo obrazovanje "osigurava pod jednakim uslovima učeniku pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa njegovim interesovanjem i sposobnostima" (čl. 3). U kontekstu inkluzije integracije žrtava nasilja u društvo, vrijednost ovog zakona se nalazi u propisanim mogućnostima obrazovanja odraslih i prekvalifikacija.

STRATEGIJA RAZVOJA SREDNJEG STRUČNOG OBRAZOVANJA

Strategija razvoja srednjeg stručnog obrazovanja predviđa borbu protiv društvene marginalizacije promoviranje društvene uključenosti kao jedan od posebnih ciljeva. Međutim, žrtve nasilja nisu identificirane kao posebna kategorija.

OKVIRNI ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU BiH

Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH ne sadrži odredbe relevantne za inkluziju žrtava nasilja, osim općih principa poštivanja ljudskih prava nediskriminacije (čl. 4) i bez direktno ili indirektno ograničenog pristupa prema bilo kojoj stvarnoj ili pretpostavljenoj osnovi, kao što su: spol, rasa, seksualna orijentacija, fizički ili drugi nedostatak, bračno stanje, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje, starosna dob ili neki drugi status (čl. 7).

ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU RS

Zakon o visokom obrazovanju RS zabranjuje diskriminaciju (čl. 5) i bazira se na principima poštovanja ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući zabranu svih vidova diskriminacije, između ostalog (čl. 3). Ovaj zakon ne identificira žrtve nasilja kao posebnu skupinu, ali omogućuje mirovanje prava i obaveza u slučaju teže bolesti, između ostalog (čl. 107).

ZAKON O OMLADINSKOM ORGANIZOVANJU RS

Zakon o omladinskom organizovanju RS propisuje da omladinska politika uključuje niz pitanja od važnosti za omladinu, uključujući pitanja obrazovanja, socijalne zaštite, zapošljavanja, zdravstvene zaštite, itd (čl. 12). Međutim, posebne kategorije omladine nisu izdvojene.

5. ZAPOŠLJAVANJE

ZAKON O RADU FBiH I RS

Ovi zakoni zabranjuju diskriminaciju. Prema članu 5. Zakona FBiH, "Lice koje traži zaposlenje, kao i lice koje se zaposli, ne može biti stavljeno u nepovoljniji položaj zbog rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, rođenja ili kakve druge okolnosti, članstva ili nečlanstva u političkoj stranci, članstva ili nečlanstva u sindikatu, tjelesnih i duševnih poteškoća u pogledu angažiranja, obrazovanja, unapređenja, uvjeta i zahtjeva rada, otkazivanja ugovora o radu ili drugih pitanja koja proističu iz radnog odnosa." Sličnu odredbu sadrži Zakon o radu RS (čl. 5), ali bez osnove "otkazivanja ugovora o radu" kao što je sadržana u federalnom zakonu. Međutim, Zakon RS posebno zabranjuje diskriminaciju (čl. 107-110), kao i uznemiravanje i seksualno uznemiravanje, nasilje po osnovu pola, kao i mobing (čl. 111), te "u slučajevima diskriminacije u smislu odredaba članova 5., 109., 110. i 111. ovog zakona lice koje traži zaposlenje, kao i radnik, može da pokrene pred nadležnim sudom postupak za naknadu štete u skladu sa zakonom." Žrtve nasilja nisu predviđene kao posebna zakonska kategorija Zakonu FBiH. Oba zakona predviđaju zaštitu maloljetnika (čl. 51 Zakona FBiH i čl. 75 Zakona RS čl. 76 - 85) i žena i materinstva (čl. 52 - 63).

ZAKON O POSREDOVANJU U ZAPOŠLJAVANJU I SOCIJALNOJ SIGURNOSTI NEZAPOSLENIH OSOBA FBiH

Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH osigurava jednak pristup po svim osnovama i princip nediskriminacije (čl. 2). Međutim, žrtve nasilja nisu među posebnim ciljnim grupama ovog zakona i zavoda i službi za zapošljavanje u skladu sa zakonom. Federalni zavod za zapošljavanje, između ostalog "prati i predlaže mjere za unapređenje zapošljavanja i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba", ali i "prati i predlaže mjere za unapređenje zapošljavanja invalidnih osoba i njihovu profesionalnu rehabilitaciju i osigurava ispunjavanje uvjeta za njihovo zapošljavanje u saradnji za službama za zapošljavanje" kao posebne skupine (čl. 5). Druge ranjive skupine nisu izdvojene kao prioriteti na sličan način. Kantonalne službe za zapošljavanje su prema zakonu zadužene za utvrđivanje prava osobama za slučaj nezaposlenosti, u skladu sa ovim zakonom; provođenje programa profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije nezaposlenih osoba i njihovo ponovno zapošljavanje na odgovarajućim poslovima; prikupljanje podataka o nezaposlenim osobama i dostavljanje istih Federalnom zavodu, između ostalog (čl. 8). Žrtve nasilja se spominju samo u kontekstu prekida radnog odnosa i novčane naknade u slučaju nezaposlenosti. Naime, seksualno ili drugačije zlostavljanje, te diskriminacija u skladu sa članom 5. Zakona o radu se definišu kao opravdani razlozi za prekid radnog odnosa koji nisu prepreka za dobivanje novčane naknade u slučaju nezaposlenosti (čl. 36 i 37). Na ovaj način

se uzimaju u obzir posebna iskustva žrtava nasilja i njihove potrebe inkorporiraju u zakonodavni okvir.

Ipak, žene žrtve nasilja su u nedavnim pozivima Federalnog zavoda za zapošljavanje usmjerenim ka poslodavcima i nezaposlenim identificirane kao posebna ciljna grupa, između ostalih. Pozivi su upućeni poslodavcima za sufinansiranje zapošljavanja, te nezaposlenim osobama za sufinansiranje samozapošljavanja i podršku mobilnosti radne snage.

PRAVILNIK O EVIDENCIJAMA U OBLASTI ZAPOŠLJAVANJA

Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja ne nalaže evidentiranje posebnih podataka o nezaposlenim osobama kao žrtvama nasilja i posljedicama nasilja radi inkluzije u proces zapošljavanja. Međutim, Pravilnik u članu 4. ostavlja mogućnost evidentiranja dodatnih podataka u evidenciji o nezaposlenim osobama, te ne postoji prepreka za evidentiranje informacija o ranjivosti žrtava nasilja. Ova mogućnost, međutim, nije predviđena za osobe koje traže posao, ali nemaju status nezaposlene osobe (čl. 11) Ipak, prostor za evidentiranje određene kategorije žrtava nasilja, a radi njihove inkluzije, se nalazi u obrascu o nezaposlenim osobama u dijelu koji se tiče informacija o razlozima za prestanak radnog odnosa, koji mogu biti seksualno ili drugačije zlostavljanje, diskriminacija, mobing, itd.

ZAKON O POSREDOVANJU U ZAPOŠLJAVANJU I PRAVIMA ZA VRIJEME NEZAPOSLENOSTI RS

Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS poštuje princip nediskriminacije po svim osnovama, ali uvodi i princip pozitivne diskriminacije, gdje je "dozvoljeno uspostavljanje specijalnih mjera u cilju promovisanja jednakosti i ravnopravnosti polova i eliminacije postojeće neravnopravnosti, odnosno zaštite polova po osnovu biološkog određenja" (čl. 5). Prema članu 31., prednost kod određivanja učešća zapošljavanja na javnim radovima imaju: korisnici novčane naknade, lica koja duže čekaju na zaposlenje, lica starija od 50 godina života, žene i lica u stanju socijalne potrebe, u skladu sa zakonom.

ZAKONU O PROFESIONALNOJ REHABILITACIJI, OSPOSOBLJAVANJU I ZAPOŠLJAVANJU INVALIDA RS

Prema Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS, zabranjena je direktna i indirektna diskriminacija invalida na bilo kojoj osnovi u ostvarivanju ovih prava. Prema ovom zakonu, invalidi imaju pravo na profesionalnu rehabilitaciju (čl. 8), zapošljavanje pod opštim i posebnim uslovima (čl. 11), a predviđeno je i obavezno zapošljavanje invalida, te posebne ustanove za zapošljavanje invalida pod posebnim uslovima (čl. 18). Iako nisu specificirane kao posebna kategorija, žrtve nasilja sa invaliditetom mogu ostvarivati prava po ovom zakonu.

Strategija zapošljavanja FBiH prepoznaje status ranjivih i ugroženih skupina, tako što identificira problem visoke nezaposlenosti žena, te veliku neaktivnost žena. Iz tog razloga su žene i mladi primarne ciljne grupe ove strategije. Zbog toga, od šest strateških ciljeva, tri se direktno tiču inkluzije žena, a time i najčešćih žrtava nasilja.

- Strateški cilj 2 – Osigurati inkluzivna tržišta rada, kroz sprječavanje dugoročne nezaposlenosti, neaktivnosti, socijalne isključenosti i siromaštva radno sposobnog stanovništva

- Povećati stope zaposlenosti fokusirajući se na skupinu ekonomski neaktivnih žena kroz:
 - Provođenje kampanje usmjerene na poticanje neaktivnih žena da se registriraju u JSZ
 - Aktivno uključivanje grupe neaktivnih žena
 - Programe aktivnih mjera usmjerene na neaktivne žene
 - Eliminiranje diskriminacije po osnovu spola u oblastima rada, zapošljavanja, obrazovanja i tržišta rada, i pružanje jednakih mogućnosti muškarcima i ženama na tom planu
 - Usklađivanje obaveza na poslu i prema obitelji.

- Strateški cilj 4 – Unaprijediti ulaganja u ljudski kapital i prilagoditi sustave obrazovanja i obuke potražnji za novim znanjima i vještinama na tržištu rada

- Osigurati uspješnu tranziciju iz obrazovanja na tržište rada, gdje su nezaposlene i neaktivne žene jedna od ciljnih skupina, kroz:
 - Poduzeti inicijative da se smanji broj onih koji napuštaju školu prije završetka
 - Uspostaviti sustav usmjeravanja, kurseve za traženje posla i dostupnost informacije o tržištu rada za osobe koje završavaju srednje i visoko obrazovanje
 - Uspostaviti sustave praćenja i dodatnog rada za diplomce i one koji napuste škole na nivou osnovne, srednje škole i fakulteta
 - Osigurati relevantno obrazovanje ili unaprjeđenje sposobnosti za mlade osobe koje napuste školu, i koje ne nađu posao u roku od šest mjeseci
- Osigurati uspostavu koherentnog sustava obrazovanja odraslih koji će pružati obrazovanje i obuku usmjereno prema potrebama tržišta rada, a gdje su nezaposlene i neaktivne žene jedna od ciljnih skupina, kroz:
 - Uspostava tijela za suradnju za obrazovanje i obuku odraslih
 - Osigurati formalno priznatu i koherentnu validaciju obrazovanja i obuke odraslih
 - Uspostava koherentnog ustava obrazovanja i obuke odraslih

- Sustav obuke u osnovnim vještinama i općeg obrazovanja treba biti usmjeren prema unaprjeđenju osnovnih i vještina cjeloživotnog učenja za ljude sa niskim ili srednjim nivoom obrazovanja

- Strateški cilj 5 – Jačanje socijalne i teritorijalne kohezije kroz razvoj poduzetništva

- Omogućiti brži rast poduzetništva i otvaranje radnih mjesta, posebno u uslužnom sektoru u kantonima sa sporijim ekonomskim razvojem, te na taj način smanjiti velike regionalne razlike, a gdje su nezaposlene i neaktivne žene jedna od ciljnih skupina, kroz:
 - Podrška za izradu i evaluaciju poslovnog plana („business plana“)
 - Omogućiti pristup finansijskim resursima novoosnovanim poduzećima
 - Razrada standardnog kursa i sertifikata „za vozačku dozvolu u poduzetništvu“
 - Podrška mreži poduzetništva i mentorstvo

STRATEGIJA ZAPOŠLJAVANJA RS

Strategija zapošljavanja RS također prepoznaje neaktivnost i nezaposlenost žena kao poseban problem. Prepoznaje se znatno niža stopa aktivnosti, odnosno visoka stopa neaktivnosti, nesrazmjer između spolova u nezaposlenosti, disparitet u stepenu stečenog obrazovanja među ženama u poređenju sa muškarcima, mlade žene zaposlavljene kako u pogledu zapošljavanja, tako i u sticanju stručne spreme. Iz ovih razloga stavlja fokus na programe zapošljavanja žena i razvoja njihovih vještina, te stvaranja uslova za usklađivanje profesionalnog i privatnog života (str. 47). Opšti cilj je postizanje stope zaposlenosti od 70%, od toga najmanje 60 posto za žene od 2010. do 2014. godine, i to putem strateških ciljeva, koji između ostalih predviđaju i "povećanje uključenosti na tržište rada sprečavanjem dugotrajne nezaposlenosti, društvene isključenosti i siromaštva radno sposobnog stanovništva, naročito grupa koje su u nepovoljnom položaju" (str. 52), sa posebnim mjerama za prilagođavanje obrazovnog sistema tržištu rada te razvoj sistema obrazovanja odraslih.

STRATEGIJA ZAPOŠLJAVANJA BiH

Strategija zapošljavanja BiH identificira visoku nezaposlenost i neaktivnost žena kao problem, te postavlja za cilj inkluzivno zapošljavanje sa fokusom na ranjive grupe. "Cilj Strategije zapošljavanja u Bosni i Hercegovini je da unaprijedi puno, produktivno i slobodno izabrano zaposlenje za sve ... Glavni cilj Strategije zapošljavanja u Bosni i Hercegovini je da poveća kvalitet i kvantitet radnih mjesta i istovremeno promovira socijalnu uključenost i borbu protiv nejednakosti među spolovima", kako je precizirano u strategiji. Postavljena su tri strateška cilja: promoviranje inkluzivnog i zapošljavanjem bogatog rasta i smanjenje deficita produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada; unaprjeđenje zapošljivosti žena i muškaraca, a naročito najugroženijih; te unaprjeđenje djelotvornosti, efikasnosti i

upravljanja politikama i institucijama tržišta rada. Jedan od općih ciljeva strategije za period 2010. - 2014. je godišnje povećanje stope zaposlenosti žena za 2,5 %.

STRATEGIJA RAZVOJA BiH

Treći strateški cilj Strategije razvoja BiH je zapošljavanje. Ova strategija kao posebnu ciljnu grupu posmatra žene te se bazira na principu jednakosti spolova. Žene, koje također obuhvataju i najveći dio žrtava nasilja, iako to nije na ovaj način precizirano u Strategiji razvoja, su ciljne grupe u gotovo svim prioritetima strategije koji se tiču zapošljavanja, između ostalog u slijedećim:

- Poboljšanje uslova za razvoj postojećih MSP-ova, gdje se naglašava da su neophodni posebni podsticaji za žene, među ostalim grupama.
- Povećanje fleksibilnosti i poboljšanje funkcionisanja tržišta rada, uz politike usklađivanja privatnog, porodičnog i profesionalnog života, te jednakost muškaraca i žena na tržištu rada te sprečavanju diskriminacije u procesu zapošljavanja i uslovima rada
- Predupređivati dugoročnu i strukturnu nezaposlenost, kroz doobuku i prekvalifikaciju, te samozapošljavanje
- Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga, kroz cjeloživotno učenje i nastavak reforme srednjeg stručnog obrazovanja.

STRATEGIJA SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA

Iako je socijalna uključenost jedan od strateških ciljeva Strategije razvoja, smatralo se da ova oblast zaslužuje posebni strateški dokument. Strategija socijalnog uključivanja identificira žene i djecu kao ranjive skupine, između ostalih. Među ženama se posebno izdvajaju samohrane majke, obuhvatajući time u velikom broju slučajeva žrtve nasilja (iako to nije precizirano). Djeca su identificirane kao višestruke ranjive grupe, po osnovu posebnih potreba, povratničkog statusa ili statusa raseljene osobe, statusa nacionalne manjine. Posebno se naglašava sve veće zlostavljanje i zanemarivanje djece u i van porodice, pa kao i uzrok maloljetničke delikvencije.

CILJ 1. Socijalna politika u funkciji zapošljavanja

1. Zapošljavanje, gdje su žene izdvojene kao posebna ranjiva grupa. Prepoznata su pitanja nezaposlenosti i neaktivnosti žena u odnosu na muškarce, njihovo manje obrazovanje u odnosu na muškarce, pitanje nejednako regulisanog porodičnog odsustva, te poteškoće u pomirenju profesionalnog, privatnog i porodičnog života, postojanje platnog jaza, kao uzroka nezaposlenosti žena, između ostalog.

2. Socijalna zaštita, prepoznata su pitanja a) koliko postojeći sistem socijalne zaštite podstiče ljude na aktivno traženje posla, tj. da li stimuliše radno-sposobna lica da traže zaposlenje i da li pomaže pri nadograđivanju njihovih kompetencija; i b) da li sistem socijalne zaštite u BiH pomaže onima koji su u stanju potrebe, a nisu radno sposobni (zbog starosti, nesposobnosti, mladosti i slično). Radi postizanja ovog cilja identificiran je niz prioriteta i mjera za socijalno uključivanje, ali se žene ne tretiraju kao posebna isključena skupina, već kao jedna od ciljnih grupa.

CILJ 2. Poboljšati položaj porodica s djecom

Djeca su prepoznata kao najranjiviji dio društva koji ovisi o porodici i zajednici. Različite vrste lišenosti (lišavanje u ishrani, zdravstvenoj njezi, obrazovanju i sigurnosti tokom djetinjstva), nasilja u porodici mogu imati dugoročne nepopravljive posljedice koje rezultuju u međugeneracijskom prenosu siromaštva te sklonosti prema kriminalitetu i zapadanju u različite oblike ovisnosti.

Djeca žrtve nasilja su identificirana kao posebna rizična skupina u smislu socijalne isključenosti. S tim u vezi identificiran je niz prioriteta i mjera za osiguranje socijalne uključenosti:

Prioritet (P) i mjera (M)
Prioritet 1. Praćenje položaja različitih grupa porodica s djecom koje su u ili pod rizikom od socijalne isključenosti
Mjera 1. Usklađivanje i unapređenje zakonske regulative u skladu s principima EU koja reguliše status prava djece i porodica s djecom
Mjera 2. Jačanje mehanizama koordinacije između različitih sistema u cilju smanjivanja rizika od socijalne isključenosti djece i porodica s djecom s EU standardima na svim nivoima BiH
Mjera 3. Unaprediti izvještavanje na svim nivoima o socijalnoj isključenosti djece i ugroženosti porodica s djecom
Prioritet 2. Jačanje intersektorske saradnje javnog, privatnog i civilnog sektora u cilju poboljšanja položaja porodica s djecom
Mjera 1. Jačanje institucionalnih kapaciteta za kvalitetnu implementaciju mjera dječije, socijalne zaštite i zaštite ugroženih porodica s djecom
Mjera 2. Osiguravanje resursa za funkcionisanje institucija javnog, privatnog i civilnog sektora
Mjera 3. Razvijanje modela intersektorske saradnje javnog, privatnog i civilnog sektora
Prioritet 3. Razvijanje programa socijalne i ekonomske podrške djeci i porodicama s djecom koje su u stanju socijalne isključenosti
Mjera 1. Identifikovanje potrebnih programa socijalne i ekonomske podrške djeci i

porodicama koje su u stanju socijalne isključenosti
Mjera 2. Senzibilizacija svih učesnika u programima socijalne i ekonomske podrške djeci i porodicama s djecom koje su u stanju socijalne isključenosti
Mjera 3. Monitoring programa socijalne i ekonomske podrške djeci i porodicama s djecom koje su u stanju socijalne isključenosti

Cilj 3. Poboljšati obrazovanje

Žrtve nasilja nisu identificirane kao posebne ranjive grupe, kao što su Romi i djeca sa invaliditetom, u smislu uključenosti u sistem obrazovanja, ali radi postizanja ovog cilja predviđene su mjere koje mogu u značajnoj mjeri uticati i na uključivanje ove kategorije:

Prioritet (P) i mjera (M)
Prioritet 1. Povećati obuhvat stanovništva obrazovanjem, posebno za ranjive grupe
Mjera 1. Osiguranje preduslova za uvođenje besplatnog predškolskog obrazovanja
Mjera 2. Osiguranje preduslova za uvođenje besplatnog osnovnog obrazovanja
Mjera 3. Osiguranje preduslova za sprovođenje odredbi o srednjem obrazovanju
Mjera 4. Osigurati podršku sistemskom povećanju broja upisa u visokom obrazovanju, naročito lica iz ranjivih grupa stanovništva
Mjera 5. Uspostaviti sistem za obrazovanje i obuke odraslih
Prioritet 2. Reformisati sistem finansiranja obrazovanja u cilju efikasnijeg obrazovanja
Mjera 1. Uspostaviti dodatne modele finansiranja obrazovanja
Mjera 2. Utvrditi okvirne obrazovne normative i standarde na nivou BiH
Prioritet 3. Uskladiti sistem obrazovanja s potrebama tržišta rada te potrebama ekonomskog i socijalnog razvoja
Mjera 1. Uspostaviti socijalno partnerstvo u obrazovanju
Mjera 2. Uspostaviti efikasan sistem certifikovanja i prekvalifikacije
Mjera 3. Omogućiti fleksibilnost planova, programa i strukture upisa
Prioritet 4. Nastavak procesa integrisanja BiH u EU obrazovni prostor
Mjera 1. Poboljšanje kompetencija i mobilnosti unutar BiH i EU
Mjera 2. Poboljšati kapacitet obrazovnih sistema kroz prenos znanja i iskustava iz dijaspore
Mjera 3. Uspostaviti sistem obrazovne statistike u skladu s EUROSTAT-om

CILJ 4. Poboljšati zdravstvenu zaštitu

Samo su osobe sa invaliditetom i Romi su identificirani kao ranjive skupine. Međutim, utvrđeni prioriteti i mjere za postizanje ovog cilja, a naročito Prioritet br. 3 mogu imati pozitivne efekte na uključivanje žrtava nasilja.

Prioritet (P) i mjera (M)
Prioritet 1. Povećati obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem
Mjera 1. Unaprediti sistem registracije, kontrole i naplate obveznika plaćanja doprinosa
Mjera 2. Razvijanje i jačanje drugih oblika zdravstvenog osiguranja izvan obaveznog zdravstvenog osiguranja
Prioritet 2. Jačanje promocije zdravlja i prevencije bolesti
Mjera 1. Osigurati nove redovne izvore finansiranja
Mjera 2. Razvijanje preventivnih i promotivnih programa u skladu sa zdravstvenim stanjem stanovništva
Prioritet 3. Unaprediti primarnu zdravstvenu zaštitu s fokusom na porodicu i zajednicu
Mjera 1. Povećati dostupnost usluga u primarnoj zdravstvenoj zaštiti
Mjera 2. Unapređenje i kontrola kvaliteta zdravstvene zaštite
Mjera 3. Unaprediti zdravstveno planiranje i jačanje ljudskih resursa u primarnoj zdravstvenoj zaštiti
Prioritet 4. Uvođenje novih mehanizama plaćanja
Mjera 1. Razvijati i testirati mehanizme plaćanja
Mjera 2. Uvesti nove načine ugovaranja zdravstvenih usluga

ZAKON O OBRAZOVANJU ODRASLIH RS

Zakon o obrazovanju odraslih RS po svojoj prirodi može biti naročito primjenjiv na žrtve nasilje koje zbog posljedica nasilja nisu bila u mogućnosti pratiti redovno formalno obrazovanje. Prema ovom zakonu, programi obrazovanja odraslih uključuju programe za: obrazovanje i osposobljavanje odraslih kojima je prestalo pravo na redovno obrazovanje; prekvalifikaciju, dokvalifikaciju ili specijalizaciju; obrazovanje i osposobljavanje nezaposlenih za potrebe tržišta rada; obrazovanje za ostvarivanje posebnih prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa; obrazovanje odraslih sa posebnim potrebama (posebno nadarena lica i lica sa psihičkim i fizičkim smetnjama ili poremećajima u ponašanju); obrazovanje posebnih grupa (socijalno isključenih grupa, asocijalnih lica), između ostalih (čl. 15).

ZAKONOM O ZAPOSŁJAVANJU STRANIH DRŽAVLJANA RS

Zakonom o zapošljavanju stranih državljana RS nalaže se obaveznost posjedovanja radne dozvole (sa izuzecima koji su propisani čl. 10) sa nizom uslova koji se moraju ispuniti radi sticanja radne dozvole (čl. 5 i 6).

6. SUZBIJANJE NASILJA I PRISTUP PRAVDI

ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA BIH

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, pored svoje osnovne namjene osiguranja jednakopravnosti spolova u svim sferama života, također posvećuje posebnu pažnju zaštiti od nasilja. Prema članu 6. "nadležne vlasti obavezne su poduzeti odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja nasilja po osnovu spola u javnoj i privatnoj sferi života, te osigurati instrumente pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama". U oblasti obrazovanja, "nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe obezbijedit će efikasne mehanizme zaštite protiv diskriminacije i seksualnog uznemiravanja i neće preduzimati nikakve disciplinske ili druge kaznene mjere prema osobi, zbog činjenice da se on/ona žalio/la na diskriminaciju, uznemiravanje, ili seksualno uznemiravanje, ili je svjedočio/la o diskriminaciji, uznemiravanju, ili seksualnom uznemiravanju" (čl. 11). Prema članu 13., u oblasti zapošljavanja, "Poslodavac je dužan preduzeti efikasne mjere u cilju sprečavanja uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i diskriminacije po osnovu spola u radu i radnim odnosima utvrđenim stavom (1) ovog člana, te ne smije preduzimati nikakve mjere prema zaposleniku/ci zbog činjenice da se on/ona žalio/la na uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i diskriminaciju po osnovu spola". U oblasti socijalne zaštite, "Zabranjena je diskriminacija na osnovu spola u uživanju svih oblika socijalnih prava utvrđenih važećim zakonima, a posebno u slučajevima: a) podnošenja zahtjeva za ostvarivanje bilo kojeg prava iz oblasti socijalne zaštite; b) postupka utvrđivanja i načina korištenja socijalnih prava i utvrđenih beneficija; c) prestanka uživanja utvrđenih prava" (čl. 16) U zdravstvenoj zaštiti su također zagarantovana jednaka prava spolovima, s tim da se nalaže da nadležni organi vlasti preduzmu posebne mjere u cilju zaštite i unapređenja reproduktivnog zdravlja žena (čl. 18). Zakon o ravnopravnosti spolova reguliše i sudsku zaštitu žrtava diskriminacije (čl. 23), te predviđa kaznene odredbe, kaznu zatvora za nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, odnosno novčanu kaznu za diskriminaciju, nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje, te hitnost ovih postupaka (čl. 29-31.)

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE BIH

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje svaku diskriminaciju po bilo kojoj osnovi, između ostalog posrednu diskriminaciju (čl. 3), te uznemiravanje, polno uznemiravanje, mobing (čl. 4), koji se mogu odnositi na žrtve nasilja. Pravila nediskriminacije se primjenjuju na oblasti zapošljavanja i radnih odnosa, obrazovanja, nauke i sporta, socijalne i zdravstvene zaštite, stanovanja, porodice, prava djeteta, između ostalog (čl. 6). Prema članu 7., centralna institucija za zaštitu od diskriminacije je Ombudsman BiH, koji pokreće postupke, pruža pomoć žrtvama diskriminacije, te prati oblast primjene zakona. Pored toga, "Svako lice ili

grupa lica koja smatra da je diskriminisana može tražiti zaštitu svojih prava putem postojećih sudskih i upravnih postupaka" (čl. 11), te posebne tužbe u parničnom postupku (čl. 11 i 12). Članom 18. Zakona predviđa se zaštita lica koje prijavljuje diskriminaciju ili učestvuje u postupku, te se kaže da "nijedno lice koje je prijavilo diskriminaciju ili učestvovalo u pravnom postupku za zaštitu od diskriminacije neće trpjeti nikakve posljedice zbog takvog prijavljivanja ili učestvovanja". Predviđene su kaznene i prekršajne odredbe za kršenje ovog zakona.

ZAKON O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI FBiH

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH reguliše zaštitu od nasilja prema odredbama Zakona o prekršajima (čl. 2), a subjekti zaštite su obavezani na žurno rješavanje ove vrste predmeta (čl. 3). Prema članu 4. "osigurava se nesmetani pristup sudu za prekršaje svih subjekata zaštite bez bilo kakvih troškova, s tim da se osigura potpuna i sinkronizirana povezanost sustava te zaštite." Prema članu 7., "zdravstveni i socijalni djelatnici, nastavnici, odgajatelji, medicinske, obrazovne i druge ustanove i tijela, kao i nevladine organizacije, koji u obavljanju svoje dužnosti doznaju za počinjeno nasilje u obitelji, dužni su odmah po saznanju prijaviti počinjeno nasilje u obitelji nadležnoj policijskoj upravi", uključujući članove obitelji sve građane, gdje su svi ovlašteni podnositelji zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Zaštitne mjere između ostalog uključuju i "udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor" za počinitelja nasilja (čl. 12), čime se žrtve nasilja ne izmještaju iz svojih sredina i čime se smanjuje rizik njihove isključenosti. Prema članu 13., osobi izloženoj nasilju može biti osigurana zaštita putem privremenog smještaja i zbrinjavanja u socijalnim ili drugim centrima (kućama spasa) ili kod drugih obitelji, odnosno na drugim pogodnim mjestima, te može imati pravo na privremeno uzdržavanje iz alimentacijskog fonda.

ZAKON O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI RS

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS sadrži istovjetne odredbe o hitnosti procesa i nesmetanosti pristupa sudu subjektima zaštite (čl. 3 i 4), te o obavezi prijavljivanja nasilja (čl. 7). Jednaka zaštitna mjera udaljenja nasilnika je predviđena zakonom RS (čl. 9), te mjera osiguranja zaštite žrtve nasilja (čl. 13). Prema ovom članu, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Ministarstvo finansija su obavezni donijeti propise o uslovima za otvaranje i rad sigurne kuće, kao i uslove za osnivanje, finansiranje i rad alimentacionog fonda u roku od 60 (šezdeset) dana od dana stupanja na snagu ovog zakona. Izmjenama i dopunama ovog zakona, osigurava se finansiranje sigurnih kuća (70% iz budžeta entiteta i 30% iz budžeta opština i gradova) (čl. 7)

STRATEŠKI PLAN ZA PREVENCIJU NASILJA U PORODICI ZA FBiH

Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za FBiH obuhvata niz mjera za uključivanje žrtava nasilja. Među osnovnim ciljevima su i:

- uskladiti postojeće i donijeti nove propise koji reguliraju oblast nasilja u porodici i uspostaviti sistem finansiranja preventivnog djelovanja, potreba žrtava nasilja i rad sa nasilnim osobama - od lokalne zajednice do nivoa Federacije BiH;
- uspostaviti efikasnu mrežu stručnih servisa u obrazovnim institucijama za zaštitu djece od nasilja prouzrokovanog stanjem u porodici;
- kontinuirana edukacija i senzibiliziranje profesionalnih kadrova o problemu nasilja u porodici i potrebi zaštite žrtava nasilja u porodici sa pravnog, obrazovnog, zdravstvenog, psihološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta;
- razviti jedinstveni multidisciplinarni model postupanja u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i ostvariti saradnju svih subjekata u prevenciji nasilja u porodici i u procesu zaštite žrtve nasilja;
- senzibilizirati i educirati javnost o problemu nasilja u porodici sa pravnog, obrazovnog, zdravstvenog, psihološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta;
- uspostaviti jedinstvenu bazu podataka o žrtvama nasilja u porodici i o nasilnim osobama i jedinstvenu SOS liniju za prijave nasilja u porodici

Posebne mjere u okviru postavljenih ciljeva, koji imaju za cilj inkluziju žrtava nasilja, uključuju:

- Izraditi Nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (uključujući žrtve porodičnog nasilja)
- Izraditi izmjene i dopune Zakona o zdravstvenom osiguranju u smislu da se osigura zdravstvena zaštita žrtvama nasilja u porodici koje nisu zdravstveno osigurane
- Analizirati i procijeniti mogućnost osnivanja porodičnog suda ili posebnog odjeljenja u okviru već postojećih sudova i tužilaštava
- izmijeniti zakone o socijalnoj zaštiti na federalnom i kantonalnom nivou u smislu da se žrtve nasilja definišu kao kategorija korisnika prava socijalne zaštite
- Dopuniti nastavne planove i programe za osnovne i srednje škole u smislu obaveznog uključivanja pitanja nenasilničkog ponašanja
- U pedagoškim standardima predvidjeti obavezno angažovanje socijalnog radnika i psihologa u svim odgojno-obrazovnim ustanovama
- Uspostaviti sistem evidentiranja žrtve nasilja u zdravstvenim ustanovama sa obavezom dostave tih podataka zavodima za javno zdravstvo
- Dati preporuke institucijama iz oblasti zapošljavanja da u projekte zapošljavanja, kao posebnu ciljnu grupu, uvrste žrtve nasilja u porodici, bilo da je riječ o mjerama sufinansiranja zapošljavanja, obuke i prekvalifikacije ili njihovog samozapošljavanja
- Izraditi Protokol o formiranju stručnih timova za prevenciju, prepoznavanje i suzbijanje nasilja u svim odgojno-obrazovnim institucijama, kao i postupak u slučaju nasilja u porodici koji će sadržavati zakonom prihvaćenu definiciju nasilja, obaveze državnih nadležnih tijela i drugih učesnika koji učestvuju u njegovom sprečavanju, otkrivanju i suzbijanju, te oblike, način i sadržaj suradnje

- Poboljšati sistem prikupljanja i objavljivanja podataka o djeci koja napuste školovanje
- Izraditi program sistemskog obrazovanja, odnosno edukacije nastavnog osoblja u predškolskim, osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama u vezi sa prepoznavanjem, prevencijom i suzbijanjem nasilja u porodici
- Izrada programa edukacije o nasilju u porodici za obrazovne, pravosudne, zdravstvene, socijalne, policijske radnike, te državne službenike

STRATEGIJA ZA BORBU PROTIV NASILJA U PORODICI RS

Strategija za borbu protiv nasilja u porodici RS predlaže niz aktivnosti za unapređenje zaštite žrtava nasilja i prevenciju nasilja u oblastima pravosuđa, policije, socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja i vaspitanja, porodice, lokalne zajednice. S tim u vezi, planirano je provođenja niza aktivnosti. U smislu inkluzije žrtava nasilja, naročito su bitne slijedeće preporuke ove strategije:

- u svim oblastima se preporučuje uvođenje i unapređenje minimalnih standarda za službe podrške žrtvama nasilja u porodici
- usmjeravanje posebnih policijskih kapaciteta na nasilje u porodici
- uključenje žrtava nasilja kao korisnika socijalne zaštite, kao što je predloženo novim prijedlogom Zakona o socijalnoj zaštiti
- usvajanje protokola o postupanju svih subjekata zaštite
- brza reakcija u smislu premještanja iz škole u školu radi nasilja u porodice
- praćenje djece koja napuštaju školovanje, sa posebnim naglaskom na situacije kad je razlog napuštanja nasilje u porodici
- evidentiranje slučajeva i žrtava nasilja u svim sektorima
- edukacija niza društveni aktera i nasilju u porodici, te uključenje ove teme u redovne programe edukacije
- iniciranje izmjena Porodičnog zakona radi obuhvatanja problema porodice
- budžetiranje lokalnih zajednica osjetljivo na problem nasilja u porodici

STRATEGIJA PREVENCIJE I BORBE PROTIV NASILJA U PORODICI BiH

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici BiH objedinjuje dvije entitetske strategije i uključuje obaveze za institucije na državnom nivou. Glavni ciljevi ove strategije su:

- Žrtve nasilja u porodici staviti u središte interesovanja i zaštite,
- Podići svijest o nasilju u porodici kao društvenom problemu, kao i svijest o tome da nasilje u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava i da mu se svaka institucija i pojedinac moraju suprotstaviti,
- Društvenu zajednicu obavezati da ovom problemu da prioritet, da pokaže političku volju i obezbijedi resurse, multisektoralan i koordinisan pristup radi postizanja konkretnih rezultata

u njegovom rješavanju.

Među posebnim ciljevima, naročito značajni za inkluziju žrtava nasilja su slijedeći:

- Analiza i usklađivanje zakonodavstva u Bosni i Hercegovini koje reguliše oblast nasilja u Porodici
- Ostvarivanje veće zaštite žrtava nasilja u porodici i podizanje kvaliteta prakse kroz kontuiranu edukaciju i senzibilizaciju profesionalnih kadrova i veći stepen koordinacije svih subjekata u procesu zaštite žrtava i prevenciji nasilja u porodici
- Senzibilizacija javnosti za problematiku nasilja u porodici i promociju prevencije
- Sistematsko prikupljanje, objedinjavanje, obrađivanje i objavljivanje podatke koji se odnose na oblast nasilja u porodici, te na osnovu ovih podataka, nastavak izrade održivih strategija za borbu protiv nasilja u porodici.

GENDER AKCIONI PLAN BiH

Gender akcioni plan BiH se u svojim pojedinačnim segmentima također bavi inkluzijom žrtava nasilja. U oblasti gender senzitivnih budžeta, predviđa se, između ostalog i osiguranje posebne budžetske linije budžetskim korisnicima za realizaciju gender senzitivnih programa. U oblasti zapošljavanja i tržišta rada, pored osnovnih mjera za usklađivanje zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova i podsticanja zapošljavanja žena, žene žrtve nasilje se ne izdvajaju kao posebna ciljna grupa. U oblasti socijalne inkluzije, naročito je značajna mjera "Zaštititi žene koje su bile civilne žrtve seksualnog nasilja za vrijeme konflikta, putem državnog zakona ili alociranjem finansijskih sredstava za adekvatnu socijalnu pomoć, uključujući zdravstveno osiguranje i smještaj, na način da njihova prava budu zagarantirana u cijeloj državi na istom nivou kao i prava vojnih žrtava rata", kao i slijedeće mjere koje se odnose i na druge isključene kategorije:

- razviti strategiju za interdisciplinarnan pristup u radu s civilnim žrtvama rata (naročito žrtvama seksualnog nasilja), omogućivši im, de facto, određene prednosti i prava na zdravstveno rehabilitovanje, psihološku pomoć, te pravnu pomoć
- razviti strategiju za primjenu novih suvremenih pristupa u pružanju usluga i zaštite starijim kategorijama žena i muškaraca koji spadaju u ugrožene kategorije
- uspostaviti jedinstvenu bazu podataka, razvrstanu po spolu, o osobama u stanju socijalne potrebe
- provesti istraživanje o socijalno najugroženijim kategorijama stanovništva, s gender aspekta, uključujući njihove potrebe, na osnovu kojih će se donositi budući socijalni program
- organizovati specijaliziranu edukaciju za socijalne radnike kako bi se unaprijedio njihov pristup u radu s vulnerabilnim grupama.

U oblasti cjeloživotnog obrazovanja, pored usvajanja gender senzitivnih zakona o svim nivoima obrazovanja, nalaže se i obezbjeđivanje statističkih podataka razvrstanih po spolu,

kao i statističkih podataka o učešću predstavnika/ca vulnerabilnih grupa na svim nivoima naobrazbe, a radi izrade strategija uključenosti. Nalaže se također i:

- uključiti u nastavne planove i programe educiranja o CEDAW konvenciji, u skladu s preporukama UN komiteta za CEDAW, uključujući i educiranje o ljudskim pravima i gender obuku s perspektivom koja mijenja postojeće stereotipne stavove o ponašanjima u vezi s ulogama žena i muškaraca
- osmisliti dodatne programe koji motiviraju žene i muškarce, a naročito pripadnike/ce manjina i vulnerabilnih grupa, da nastave školovanje, u saradnji s Ekspertnim timom za gender analizu nastavnih planova i programa
- provesti istraživanje o broju djevojaka/žena i dječaka/muškaraca koji napuštaju srednje škole, s razlozima zbog kojih su napustili naobrazbu
- integracija gender pitanja u obrazovne programe i programe doškoloavanja.

U oblasti zdravlja, prevencije i zaštite, prema Gender akcionom planu, neophodno je, između ostalog

- izraditi strategiju za implementiranja Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini u oblastima zdravstvene i socijalne zaštite
- razviti gender senzitivnu strategiju za pružanje zdravstvene zaštite osobama s različitim stupnjevima i oblicima invalidnosti
- izvršiti prikupljanje, analizu i objavljivanje statističkih podataka o zdravlju žena i muškaraca u Bosni i Hercegovini, u skladu s preporukama UN komiteta za CEDAW.

Poglavlje GAP-a koje se tiče nasilja u porodici, nasilja na osnovu spola, uznemiravanja, seksualnog zlostavljanja i trgovine ljudima, naročito nalaže mjere suzbijanja nasilja, ali mjere zaštite i pristupa pravdi, npr.

- Izvršiti edukaciju službenika/ca u opštinama kako bi mogli pružiti besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja u porodici, nasilja na osnovu pola, seksualnog uznemiravanja i uznemiravanja
- Izraditi promotivne materijale o pravima, mehanizmima i procedurama zaštite od nasilja u porodici, nasilja na osnovu pola, seksualnog uznemiravanja i uznemiravanja
- Razviti strategiju kako bi se poboljšala ekonomska situacija žena i nivo njihove svijesti kako ne bi bile zavisne o trgovima ljudima, te pojačala socijalna pomoć, kao i mjere za rehabilitaciju i reintegraciju žena i djevojčica koje su bile žrtve trgovine licima, u skladu sa preporukama UN Komiteta CEDAW
- Razviti strategiju kako bi se zaštitile žene iz Bosne i Hercegovine koje su bile žrtve interne trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, kao i žrtve trgovine ljudima u neke druge svrhe osim prostitucije, u skladu sa preporukama UN Komiteta".

PROTOKOL O MEĐUSOBNOJ SARADNJI U RADU NA PREVENCIJI I ZAŠTITI ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U
ZENIČKO-DOBOJSKOM KANTONU

Prema Protokolu o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici, subjekti zaštite se obavezuju na "prepoznavanje i obaveza prijavljivanja nasilja i nasilnika", regulisanje zaštite podataka, medicinsko zbrinjavanje, podnošenje prijedloga za zaštitne mjere, postupak zbrinjavanja žrtve, te povratne informacije za subjekte zaštite o okončanju predmeta.

PRAVILA O ZAŠTITI ŽRTAVA I SVJEDOKA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA DRŽAVLJANA BiH

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH se zasnivaju između ostalog na principima nediskriminacije i poštivanja ljudskih prava, zaštite najboljeg interesa djeteta, te multidisciplinarnog pristupa, između ostalog. Pravila regulišu identifikaciju žrtava, prijavljivanje, razmjenu informacija, te mjere zaštite, koje uključuju "fizičku zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, pravnu pomoć, socijalnu (obrazovanje i resocijalizaciju) i zdravstvenu zaštitu, posebnu zaštitu djece i zaštitu ugroženih kategorija", kao i obezbjeđenje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi (čl. 8), čime se osigurava njihova inkluzija.

REZOLUCIJA O SPREČAVANJU MALOLJETNIČKE DELIKVENCije I POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA MEĐU
DJECOM I MLADIMA U FBiH I PROTOKOL O POSTUPANJU U SLUČAJEVIMA VRŠNJAČKOG NASILJA MEĐU
DJECOM I MLADIMA U OBRAZOVNOM SISTEMU RS

U oblasti vršnjačkog nasilja, i FBiH i RS su usvojile akte o suzbijanju ove vrste nasilja, predviđajući ulogu obrazovnih, socijalnih i sigurnosnih ustanova u zaštiti žrtava nasilja, koji se ove institucije obavezuju da postupe prema protokolu (RS)/rezoluciji (FBiH) radi adresiranja svakog pojedinačnog slučaja.

DRŽAVNA STRATEGIJA ZA BORBU PROTIV NASILJA NAD DJECOM

Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom, pored drugih osnovnih ciljeva, definiše i cilj "Uspostaviti programe rehabilitacije i reintegracije koji osiguravaju individualne potrebe djece žrtava nasilja", te posebni cilj "Osigurati multidisciplinarno učešće svih nadležnih institucija i nevladinih organizacija koje su uključene u provođenje programa rehabilitacije i reintegracije". Ovaj posebni cilj se planira postići primjenom dvije mjere:

1. Izrada protokola o saradnji u cilju objedinjavanja raspoloživih resursa za implementaciju programa rehabilitacije i reintegracije i
2. Osigurati monitoring provođenja programa rehabilitacije i reintegracije u cilju unapređenja zaštite djece od nasilja.

Poseban cilj je također "Ojačati kapacitete svih koji rade sa djecom i za djecu kroz školovanje novih kadrova i stručno usavršavanje već uposlenih profesionalaca", putem mjere "Dopuniti nastavne planove i programe na studijima zdravstvenog usmjerenja, pedagoškog i socijalnog rada i kriminologije, specijalističkim disciplinama u cilju školovanja stručnjaka za rad sa djecom izloženom nasilju", između ostalog. Predviđeno je i jačanje ljudskih i tehničkih resursa za suzbijanje nasilja, putem, između ostalog putem mjere "Definisati sistem prikupljanja podataka (centralna baza podataka) kroz kreiranje jedinstvenih obrazaca za evidentiranje slučajeva nasilja nad djecom u cilju izvještavanja i praćenja problema nasilja nad djecom u BiH."

STRATEGIJA PROTIV MALOLJETNIČKOG PRESTUPNIŠTVA U BiH

Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH ima za cilj "dovođenje zakonodavstva, politike i prakse u oblasti maloljetničkog prestupništva u sklad sa međunarodnim standardima, u kontekstu postojećih i procijenjenih kretanja socijalnih, ekonomskih, kulturnih, političkih i zakonskih faktora i okolnosti u Bosni i Hercegovini", na principima multisektorskog i integralnog pristupa, između ostalih. Strategija ne identificira žrtve nasilja kao posebne skupine. Predviđene aktivnosti, koje mogu imati uticaj na njihovu eventualnu inkluziju u oblastima zakonodavstva, alternativnih mjera, institucionalnog tretmana, prevencije, primjene krivičnog zakonodavstva za maloljetnike u praksi su slijedeće:

- Utvrditi jedinstvenu metodologiju prikupljanja podataka i izraditi jedinstvenu bazu podataka o maloljetnim počiniocima krivičnih djela koja bi, osim pokazatelja o kretanju pojave, sadržavala i druge bitne podatke karakteristične za ovu problematiku (npr. recidivizam, polna struktura, vrsta najčešće počinjenih krivičnih djela, pregled izrečenih krivičnih sankcija itd.)
 - Zakonski ojačati i proširiti obavezu zajedničkog djelovanja, koordinacije i međusobnog obavještavanja o radu sa maloljetnicima između sektora obrazovanja (osnovne i srednje škole), organa unutrašnjih poslova i organa socijalne zaštite.
 - Zakonski dodatno regulisati postpenalni prihvata sa jasno definisanim ulogama nosioca tretmana i njegovog vremenskog trajanja. Podzakonskim aktima dodatno precizirati sadržajni i organizacioni aspekt sprovođenja postpenalnog prihvata.
 - Na nivou opština (lokalnih zajednica) finansirati organizacije i nevladine organizacije koje se bave ili su spremne baviti se sprovođenjem alternativnih modela rada (ili nekih komponenti) sa djecom u sukobu sa zakonom.
 - Obezbijediti postpenalni prihvata osoba osuđenih na kaznu maloljetničkog zatvora i maloljetnika smještenih u druge ustanove
 - Interventno razvijati projekte za rad sa djecom ispod 14 godina (krivično neodgovorni), koja su pod rizikom da dođu u sukob sa zakonom, a koji bi se sprovodili u osnovnim školama u koordinaciji sa centrima za socijalni rad

- Razvijati programe koji su usmjereni na roditelje i koji podstiču učenje roditelja o njihovoj ulozi i obavezama u pogledu razvoja djece i brige o djeci
- Internim normativnim aktima u organima unutrašnjih poslova i centrima za socijalni rad, formirati posebne stručne timove koji bi radili sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom (ili pod rizikom da dođu u sukob sa zakonom), u skladu sa međunarodnim standardima. U većim policijskim stanicama zaposliti psihologa i socijalnog radnika kao članove tima
- Unutar policije, sudova, tužilaštava i centara za socijalni rad, donijeti pravilnike o obavezi vođenja jedinstvene evidencije o krivičnim djelima i prekršajima za maloljetnike. Obezbijediti priliv evidencija u resorna ministarstva pravde, unutrašnjih poslova i socijalnog staranja.

KRIVIČNI ZAKONI BiH, FBiH I RS

Krivični zakoni FBiH i RS inkriminiraju nasilje nad ženama i djecom, te predstavljaju osnovu za krivično procesuiranje ovih slučajeva radi osiguranja dostupnosti pravde. Tabela prikazuje pregled krivičnih djela rodnozasnovanog nasilja.

	Krivični zakon BiH	Krivični zakon RS	Krivični zakon FBiH	Krivični zakon Distrikta Brčko
Nasilje na osnovu spola				
Uznemiravanje				
Seksualno uznemiravanje				
Povreda ravnopravnosti čovjeka i građana	član 145.	član 162.	član 183.	član 174.
Silovanje	član 172. g (zločin protiv čovječnosti); član 173.e (ratni zločin protiv civilnog stanovništva)	član 193.	član 203.	član 200.
Spolni odnos na nemoćnom osobom		član 194.	član 204.	član 201.
Spolni odnos zloupotrebom		član 196.	član 205.	član 202.

položaja				
Prinuda na spolni odnos			član 206.	član 203.
Spolni odnos sa djetetom		član 195.	član 207.	član 204.
Bludne radnje			član 208.	član 205.
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim		član 197.		
Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom		član 197.	član 209.	član 206.
Navođenje na prostituciju	član 172. g (zločin protiv čovječnosti); član 173.e (ratni zločin protiv civilnog stanovništva)	član 198.	član 210.	član 207.
Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije		član 199.	član 211.	član 208.
Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije		član 200.		
Upoznavanje djeteta s pornografijom			član 212.	član 209.
Rodoskrnuće		član 201.	član 213.	član 210.
Dvobračnost		član 202.	član 214.	član 211.
Omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka		član 203.	član 215.	član 212.
Vanbračna zajednica s		član 204.	član 216.	član 213.

mlađim maloljetnikom				
Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici		član 208.	član 222.	član 218.
Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica		član 207.	član 219.	član 216.
Napuštanje djeteta			član 220.	
Oduzimanje maloljetnog lica		član 205.	član 217.	član 214.
Kršenje porodičnih obaveza		član 209.	član 221.	član 217.
Izbjegavanje davanja izdržavanja		član 210.	član 223.	član 219.
Promjena porodičnog stanja		član 206.	član 218.	član 215.
Ubistvo		član 148.	član 166.	član 163.
Teško ubistvo		član 149.	član 166.	član 163.
Ubistvo na mah		član 150.	član 167.	član 164.
Ubistvo djeteta pri porođaju		član 151.	član 169.	član 166.
Protivpravni prekid trudnoće		član 154.	član 171.	član 168.
Tjelesna* povreda		član 155.		
Teška tjelesna ozljeda*		član 156.	član 172.	član 169.
Lakša tjelesna			član 173.	član 170.

ozljeda				
Trgovina ljudima	član 186.			
Međunarodno vrbovanje radi prostitucije	član 187.			
Prisilna trudnoća	član 172. g (zločin protiv čovječnosti)			
Prisilna sterilizacija	član 172. g (zločin protiv čovječnosti)			

* Uključuje genitalnu mutilaciju

ZAKON O OPŠTEM UPRAVNOM POSTUPKU RS

Iako nisu specificirane kao izdvojene kategorije, žrtve nasilja mogu ostvariti pristup pravdi i kroz upravni postupak, tamo gdje je zakonodavstvom omogućeno pokrenuti upravni postupak radi rješavanja njihovih prava. Upravni postupak pokreće nadležni organ po službenoj dužnosti povodom zahtjeva stranke (čl. 111 Zakona o opštem upravnom postupku RS).

PRIJEDLOG OKVIRNOG ZAKONA O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI BiH

Iako sada nisu predviđene kao posebna kategorija, žrtve nasilja su jednim dijelom uključene u Prijedlog okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći BiH, pod kategorijom žrtava trgovine ljudima, te subjekti čija su prava zaštićena odredbama Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece i Konvencije o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inozemstvu (čl. 8). Zakon se zasniva na principu nediskriminacije (čl. 9).

ZAKON O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI RS

Prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći RS, "Pravo na pravnu pomoć imaju: a) državljani Republike Srpske i građani Republike Srpske i druga fizička lica koja se nalaze na teritoriji Republike Srpske, a koja se identifikuju kao ugrožene kategorije i b) fizička lica koja se nalaze na teritoriji Republike Srpske, pod međunarodnom zaštitom u skladu sa međunarodnim standardom, a naročito izbjeglice, lica pod privremenim prihvatom, žrtve trgovine ljudima, a koja nisu u stanju da izmiruju troškove pravne pomoći" (čl. 14). Ugrožene kategorije, po finansijskom kriterijumu, su a) lica koja primaju socijalnu pomoć, b) nezaposleni, bez drugih redovnih primanja ili prihoda, v) lica lošeg imovinskog stanja, g) korisnici prava na starosnu i

invalidsku penziju, d) lica sa oduzetom poslovnom sposobnošću i duševno oboljela lica smještena u zdravstvene ustanove, đ) djeca bez roditeljskog staranja i e) lica kojima je prije kratkog vremena u drugom predmetu utvrđeno pravo na dodjelu pravne pomoći (čl. 17). Žrtve nasilja nisu identificirane kao posebna kategorija korisnika.

ZAKON O OMBUDSMANU ZA DJECU RS

Prema Zakonu o ombudsmanu za djecu RS, osigurava se dodatni mehanizam zaštite djeteta. Ovaj Zakon nalaže da ombudsman, između ostalog, ima obavezu podnošenja prijave za nasilje nad djetetom, te da predlaže poduzimanje mjera nadležnih organa za sprečavanje štetnog ponašanja prema djeci (čl. 42), pored redovnog praćenja stanja prava djeteta i predlaganje mjera za unapređenje.

ZAKON O INSPEKCIJAMA RS

Interpretacijom Zakona o inspekcijama RS, za nadzor nad zaštitom i postupanjem prema žrtvama nasilja mogu biti zadužene inspekcija rada, zdravstvena i prosvjetna inspekcija. Prema članu 26., "inspekcija rada vrši inspekcijski nadzor u pogledu pridržavanja propisa koji se odnose na: zapošljavanje, rad i radne odnose, bezbjednost i zdravlje na radu i druge oblasti određene propisima". Prema članu 27, "Zdravstvena inspekcija vrši inspekcijski nadzor u pogledu pridržavanja propisa koji se odnose na: spoljnotrgovinski nadzor prema važećim propisima, zdravstvenu zaštitu stanovništva, lijekove i medicinska sredstava, radijacionu sigurnost, hemikalije, biocide, vodu za sanitarno-rekreativne potrebe i lijekovite vode, sanitarno-tehničke i higijenske uslove objekata, socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu i druge oblasti određene propisima". Prema članu 28, "Prosvjetna inspekcija vrši nadzor u pogledu pridržavanja propisa koji se odnose na: predškolsko, osnovno, srednje, visoko obrazovanje i obrazovanje odraslih, učenički i studentski standard, kulturu i djelatnosti iz oblasti kulture, sporta i druge oblasti određene propisima." U skladu sa zakonom, inspektora u vršenju inspekcijskog nadzora može, ako utvrdi preduzeti da je povrijeđen propis donijeti rješenje kojim se nalaže: nalaže otklanjanje nepravilnosti i određuje način i rok za njihovo otklanjanje; zabranjuje vršenje ili preduzimanje radnji koje su u suprotnosti sa propisima, do otklanjanja nepravilnosti; te preduzima i druge mjere i radnje predviđene posebnim propisom (čl. 57).

MAPA UKLJUČENOSTI ŽRTAVA NASILJA U ZAKONODAVNI I STRATEŠKI OKVIR BIH, FBIH I RS

		Sadrži odredbe koje omogućavaju inkluziju žrtava nasilja	Ne sadrži direktne odredbe o inkluziji žrtava nasilja, ali se širokim tumačenjem može smatrati inkluzivnim	Ne sadrži odredbe o o inkluziji
1.	Porodični zakon FBiH			
2.	Porodični zakon RS			
3.	Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom FBiH	civilne žrtve rata		
4.	Zakon o socijalnoj zaštiti RS			
5.	Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS			
6.	Zakon o izmjenama i dopunama zakona o fondu stanovanja RS	civilne žrtve rata		
7.	Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom TK			
8.	Zakono pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata RS			
9.	Uredba o stambenom zbrinjavanju RS			
10.	Zakon o dječijoj zaštiti RS			
11.	Strategija za unapređenje socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja RS			

12.	Odluka o formiranju Savjeta za djecu RS			
13.	Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH			
14.	Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH			
15.	Zakon o zdravstvenom osiguranju RS			
16.	Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS			
17.	Zakon o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina RS			
18.	Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima RS			
19.	Zakon o zabrani reklamiranja duvanskih proizvoda RS			
20.	Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće RS			
21.	Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH			
22.	Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH			
23.	Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH			
24.	Sporazum o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama BiH			
25.	Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju RS			
26.	Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH			
27.	Zakon o osnovnom			

	obrazovanju i vaspitanju RS			
28.	Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS			
29.	Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH			
30.	Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH			
31.	Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH			
32.	Zakon o visokom obrazovanju RS			
33.	Zakon o omladinskom organizovanju RS			
34.	Zakon o školovanju i stipendiranju mladih talenata RS			
35.	Zakon o volontiranju RS			
36.	Zakon o radu FBiH			
37.	Zakon o radu RS			
38.	Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH			
39.	Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja FBiH			
40.	Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS			
41.	Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS			
42.	Strategija zapošljavanje BiH			
43.	Strategija zapošljavanja RS			
44.	Strategija zapošljavanja BiH			

45.	Strategija razvoja BiH			
46.	Strategija socijalne uključenosti			
47.	Zakon o obrazovanju odraslih RS			
48.	Zakon o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva RS			
49.	Zakon o ravnopravnosti spolova			
50.	Zakon o zabrani diskriminacije			
51.	Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH			
52.	Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH			
53.	Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS			
54.	Strateški plan za prevenciju nasilja u porodicu FBiH			
55.	Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u RS			
56.	Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici BiH			
57.	Gender akcioni plan			
58.	Protokol o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici u ZDK			
59.	Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH			
60.	Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delikvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima u FBiH			

61.	Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu RS			
62.	Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom			
63.	Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH			
64.	Krivični zakon FBiH			
65.	Krivični zakon RS			
66.	Krivični zakon BiH			
67.	Zakon o opštem upravnom postupku RS			
68.	Prijedlog okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći BiH	Žrtve trgovine ljudima		
69.	Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći RS	Žrtve trgovine ljudima		
70.	Zakon o ombudsmanu za djecu RS			
71.	Zakon o inspekcijama RS			
72.	Zakon o matičnim knjigama RS			
73.	Strategija za reformu sektora pravde BiH			

IZVORI

1. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj 88/07)
2. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03)
3. Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH
4. Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom («Službene novine Tuzlanskog kantona», broj12/00)
5. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine Federacije BiH», broj 35/05)
6. Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delikvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima («Službene novine Federacije BiH», broj 10/08)
7. Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 12/03).
8. Zakon o zdravstvenom osiguranju («Službene novine Federacije BiH», broj 29/97)
9. Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, br.30/97, 7/02 i 70/08)
10. Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08)
11. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (“Službeni glasnik BiH”, broj 59/07)
12. Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.–2015. („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08)
13. Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007-2013.
14. Strategija zapošljavanja Federacije Bosne i Hercegovine (2009-2013)
15. Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine “Službene novine Federacije BiH”, br. 43/99, 32/00 i 29/03
16. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba F BiH
17. Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja

18. Prijedlog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u BiH
19. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine Federacije BiH», broj 35/05)
20. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 16/03)
21. Zakon o zabrani diskriminacije («Službeni glasnik BiH», broj 59/09)
22. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (septembar 2006. godine)
23. Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010 BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 64/07)
24. Strategija protiv maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini (2006-2010), («Službeni glasnik BiH», broj 14/08)
25. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine Federacije BiH», br. 22/05 i 51/06)
26. Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici («Službeni glasnik BiH», broj 15/08)
27. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine Federacije BiH», br. 36/03, 21/04 i 18/05)
28. Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju BiH – 2009-2010 (Službene novine Federacije BiH“, broj 75/08)
29. Protokol o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici u Zeničko-dobojskom kantonu
30. Strategija socijalnog uključivanja BiH
31. Strategija razvoja BiH
32. Zakon o dječijoj zaštiti ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 4/02, 17/08 i 1/09)
33. Zakon o socijalnoj zaštiti ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 5/93, 15/96, 110/03. i 33/08)
34. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata-Prečišćeni tekst ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 24/10);

35. Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 46/04)
36. Zakon o omladinskom organizovanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 98/04 i 119/08)
37. Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009.-2014. godina ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 89/09)
38. Zakon o ombudsmenu za djecu ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 103/08)
39. Odluka o formiranju Savjeta za djecu Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 66/06)
40. Protokol o postupanju u slučaju vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu (Donosilac: Savjet za djecu Republike Srpske)
41. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 119/08)
42. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 74/08 i 71/09)
43. Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 74/08 i 106/09)
44. Sporazum o zajedničkom jezgru cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 16/09)
45. Zakon o radu-Prečišćeni tekst ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 55/07);
46. Zakon o volontiranju ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 73/08)
47. Porodični zakon ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 54/02 i 41/08);
48. Krivični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 68/07 i 73/10)
49. Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH („Službeni glasnik BiH „ broj 66/07)

50. Zakon o školovanju i stipendiranju mladih talenata („Službeni glasnik Republike Srpske „ broj 73/ 10)
51. Zakon o zabrani prodaje i upotrebe duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 46/04, 74/04 i 96/05)
52. Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 46/04 i 74/04)
53. Strategija zapošljavanja Republike Srpske 2011.-2015. godina (Predlagač: Ministarstvo rada i boračko invalidske zaštite Republike Srpske)
54. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 30/10)
55. Zakon o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 24/09)
56. Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini za period 2010./1014 (Predlagač: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine)
57. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida-Prečišćeni tekst ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 54/09)
58. Zakon o visokom obrazovanju ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 73/10)
59. Zakon o obrazovanju odraslih ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 59/ 09)
60. Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno otadžbinskog rata Republike Srpske-Prečišćeni tekst ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 55/07 i 59/08)
61. Uredba o stambenom zbrinjavanju porodica poginulih boraca i ratnih vojnih invalida odbrambeno otadžbinskog rata Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 43/07)
62. Zakon o opštem upravnom postupku ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 13/02, 87/07 i 50/10)
63. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 1120/08)

64. Strategija za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini za period 2008.-2012. godina (Predlagač: Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine)
65. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 118/05 i 17/08)
66. Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009.-2011.godina. (Predlagač: Mnistarstvo za ljudska pravai izbjeglici Bosne i Hercegovine)
67. Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj za period 2009.-2013. godina (Predlagač: Ministarstvo pravde Republike Srspe u saradnji sa Gender centrom Republike Srpske)
68. Zakon o inspekcijama u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 74/ 10)
69. Zakon o matičnim knjigama ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 111/ 09)
70. Zakonu o zdravstvenom osiguranju („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 17/08 i 1/09)
71. Zakon o zabrani reklamiranja duvanskih proizvoda („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 46/04, 74/04 i 96/05)
72. Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 34/ 08)
73. Krivični zakon BiH ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10)